Скляніченко Г.В.
кандидат філологічних наук, доцент,
Донецький національний медичний університет у Кропивницькому

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИТІВ СИНТАКСИЧНОГО ТИПУ У СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У порівняльних дослідженнях із словотвору англійської та української мов привертає увагу відсутність єдиного підходу та інструментарію, що застосовується при аналізі його матеріалу.

У даному дослідженні робиться спроба виявити ізоморфні та аломорфні аспекти у визначенні статусу композитів синтаксичного типу, компоненти яких оформлені так само, як і компоненти словосполучення у сучасних англійській та українській мовах.

Не зважаючи на велику кількість досліджень стосовно семантики, структури та моделювання складних слів у порівнюваних мовах, існує ціла низка проблем, що призводить до суперечливих трактувань їх особливостей у порівняльно-типологічному аспекті. До таких належить статус досліджуваних композитів синтаксичного типу на кшталт англ.: *It's a rare* ***pick-me-up*** *– Це рідкісний* ***тонізуючий напій***.; укр....*надії на* ***все-ще-буде-гаразд*** [4, с. 203]. Кількість подібних утворень стрімко зростає у художніх творах сучасних українських письменників та журналістів. Однак у вітчизняному мовознавстві проблема їх статусу лишається недостатньо дослідженою. Іще менш розробленим є порівняльно-типологічний аспект проблеми.

Згідно з англійською лінгвістичною традицією композити, що утворилися за допомогою словосполучення, до складу якого входять

службові слова, кваліфікуються як одна з продуктивних моделей складних слів (***stick – in – the – mud***- *відстала людина,* ***devil-may-care***-*безтурботний*). Поява таких утворень обумовлена валентним потенціалом англійського слова, який разом із браком флективних форм словозміни сприяє об'єднанню мовної одиниці із наступним сегментом мовного ланцюжка. Слова, утворені за допомогою лексикалізації словосполучення і навіть цілого речення, все частіше з'являються в англійському узуальному і особливо оказіональному словотворенні. Напр.*: The sergeant had shrugged with a* ***you-know-now-how-it-is*** *expression* [6, с. 214]. Кількість компонентів у таких складних реченнях-універбах необмежена. Лексикалізовані можуть бути як розповідні, так і питальні та окличні речення.

На відміну від англійської, слова такого типу є досить нечисельними в українській мові. Таку структуру мають, наприклад, деякі займенники і прислівники (***казна-що, бозна-як***) та прізвища, що історично походять від прізвиськ (***Панібудьласка, Непийвода***).

Цьому сприяє флективно-фузійний тип українського слова з чіткою різницею у словотворчих та формотворчих морфемах, де флексії виконують функцію його реалізації.

Утворення такого типу визначаються українськими мовознавцями як несловотвірне словоскладання. Так, А. Нелюба вирізняє три види таких слів: зрощення (*вічнозелений),* прикладковикористання (*дівчина-листоноша*) та редуплікація (*холодно-холодно)* [5, с. 90]. В. Горпинич вказує на відсутність нового словотвірного значення у таких утвореннях [2, с. 169]. За О. Тараненком *невласне словоскладання* відрізняється від *власне словоскладання* тим, що виникає внаслідок злиття слів, які вживаються як одна синтагма [7, с. 21].

Наше дослідження мови прозових творів сучасних українських авторів (О. Забужко, Ю. Андрухович, Л. Дереш, А. Хома) виявило тенденцію до вживання ними композитів синтаксичного типу. Напр.: *Подив дещо видозмінив звичайний вираз* ***не- розумію-чого-вам-треба*** *в її очах* [8, с. 171]....*чудова* ***не-від-світу-цьогошність*** [1, с. 84] ... *поговорити* ***ти-знаєш-стосовно-чого***. [3, с. 126], *режисер навіть бігав консультуватися стосовно можливої довідки від психіатра* ***вразі-якби-що*** [4, с. 124]. Мовознавці відзначають тенденцію до стереотипізації таких конструкцій, що полягає у написанні через

дефіс. Наведені композити синтаксичного типу є новим явищем в українській мові, що виникло, на нашу думку, під впливом англійської мови. Вони характерні для стилю окремих сучасних авторів і носять оказіональний характер. Можна відзначити окремі випадки цього явища у розмовній мові. Напр.: *Ким він працює?* – ***Старшим-куди-пошлють.***

Більшість аналізованих композитів синтаксичного типу не асоціюється українськими мовцями з певною частиною мови, вони не мають єдиного наголосу, тому кваліфікуються як утворення прикладкового типу, свого роду *зближення*, що є проміжним явищем між словосполученням і складним словом. Така різниця у статусі зазначених мовних явищ в англійській та українській мовах пояснюється, на нашу думку, типологічними особливостями кожної із них, зокрема типологією англійського та українського слова. Особливостями будови сучасного англійського слова є те, що в результаті відомих історичних процесів три одиниці різних рівнів – слово, основа і часто корінь співпали в одній звуковій оболонці. В сучасній англійській мові предметно-логічне (номінативне) значення домінує над формально-логічним значенням лексичної одиниці. Аналітичний лад англійської мови обумовлює вираження граматичних значень за межами словоформи. Для англійського словотвору типологічним є чітка вираженість морфемних швів, препозиція допоміжної морфеми відносно основної, фіксований порядок слів у словосполученні, тенденція до імплікативного вираження семантики англійських дериватів, прилягання як основний спосіб єднання і морфем у межах складного слова, і слів у словосполученні.

Синтетиний лад української мови обумовлює більшу прозорість структури слів, ніж в англійській мові, тому формальний критерій є важливішим за функціональний при визначенні їх частиномовної приналежності. Типологічним для української мови є наявність узгодження та керування як основних типів синтаксичного зв'язку у словосполученні, вільний порядок його компонентів, модель складних слів з інтерфіксами, провідна роль афіксації у словотворенні, тенденція до формальної експліцитності семантичних компонентів українського слова.

Таким чином, можна стверджувати, що композити синтаксичного типу є типологічною рисою англійської мови, де вони мають статус складного слова. Утворення подібного типу не є типологічною характеристикою української мови, де вони трактуються як одиниці проміжного порядку між словосполученням і складним словом.

Список використаних джерел:

1. Андрухович Ю. І. Диявол ховається в сирі / Ю.І. Андрухович. – Київ: Критика, 2007. – 318 с.

2. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова / В.О. Горпинич. – Київ: Вища школа, 1999. – 204 с.

3. Дереш Л.А. Покоління ящірці / Л.А. Дерерш. – Львів: Кальварія, 2004. – 192 с.

4. Забужко О.С. Сестро, сестро. Повісті та оповідання / О.С. Забужко. – Київ: Факт, 2009. – 260 с.

5. Нелюба А.М. Явище економії в словотвірній номінації української мови / А.М. Нелюба. – Харків: Сучасний друк, 2007. – 302 с.

6. Левицкий А.Э., Славова Л.Л. Сравнительная типология русского и английского языков / А.Э. Левицкий, Л.Л. Славова. – Київ: Освіта України, 2007. – 271 с.

7. Тараненко О. О. Смислова основа словотворення / О.О. Тараненко // Мовознавство. – 1982. – № 5. – С. 19–27.

8. Хома А.Л. Репетитор / А.Л. Хома – Львів: Кальварія, 2004. – 208 с.